

Robert Kantor

Przygotowanie do małżeństwa w świetle dokumentów Pierwszego Synodu Diecezji Tarnowskiej

Seminare. Poszukiwania naukowe 32, 17-29

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ROBERT KANTOR
Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

PRZYGOTOWANIE DO MAŁŻEŃSTWA
W ŚWIETLE DOKUMENTÓW PIERWSZEGO SYNODU
DIECEZJI TARNOWSKIEJ

WSTĘP

W 2011 r. diecezja tarnowska przeżywała jubileusz 225-lecia swego istnienia. Została utworzona w 1786 r. z rozległego terenu diecezji krakowskiej. Nie zdążono jednak w tamtym okresie przeprowadzić synodu diecezjalnego. Dlatego pierwszy synod diecezji tarnowskiej odbył się dopiero za czasów biskupa Leona Wałęgi w dniach 21-23 sierpnia 1928 roku¹. Synod utrwalił całą dotychczasową tradycję pastoralną, liczącej już 142 lata, diecezji, a także dostosował prawne struktury diecezji tarnowskiej do wymogów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku. Wśród tych nowych uregulowań znalazły się także sprawy związane z zawarciem związku małżeńskiego.

Przygotowanie do podjęcia wspólnoty życia, jaką jest małżeństwo, wymaga, by narzeczeni byli wprowadzeni w katolicką naukę mówiącą o prawach i obowiązkach płynących z podjętego sakramentalnego zobowiązania. W *Instrukcji o małżeństwie* I Synodu Diecezji Tarnowskiej czytamy: „W imię zasady apostołskiej, że małżeństwo chrześcijańskie jest „sakramentem wielkim” (Ef 5,32), Kościół stara się usilnie o zapewnienie małżeństwu tej wielkości i znaczenia, do jakich powołała je Wola Boża. Szczególną opieką i troską otacza Kościół zawiązanie małżeństwa w jego fazach rozwojowych, tj. przygotowawczej i istotnej. Istotna polega na ślubie małżeńskim, przygotowawcza zaś na zachowaniu przepi-
sów i formalności obowiązujących przy każdorazowym zawieraniu małżeństwa”².

¹ Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej [dalej: PSDT], Tarnów 1928.

² *Instrukcja o małżeństwie* [dalej: *Instrukcja*], w: PSDT, s. 181.

Niniejsze opracowanie podejmie temat drugiej – przygotowawczej fazy, czyli: egzaminu przedślubnego, stwierdzenia stanu wolnego, zapowiedzi oraz usunięcia przeszkód małżeńskich. Tematyka ta nigdy nie doczekała się opracowania, stąd może stanowić jakiś przyczynek do badań nad przedwojenną historią instytucji narzeczeństwa i małżeństwa w diecezji tarnowskiej oraz do szerszych badań związanych z tą tematyką we wszystkich czterech synodach Kościoła partykularnego w Tarnowie.

1. PRZYGOTOWANIE DO MAŁŻEŃSTWA W ŚWIETLE KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1917 ROKU

Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej był swoistym pasem transmisyjnym, który postanowienia Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 przenosił na konkretne realia Kościoła partykularnego, jakim jest diecezja tarnowska. Wśród wielu uregulowań prawnych dotyczących różnych instytucji, znalazły się także te, które dotyczą przygotowania do zawarcia związku małżeńskiego. Normy kanoniczne zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 stwierdzały, że należyte przygotowanie do stanu małżeńskiego wymagało, by osoby wchodzące w ten związek wiedziały, czym jest sakrament małżeństwa oraz były zaznajomione z prawami i obowiązkami, jakie z niego wynikają. Dlatego duszpasterze mieli obowiązek pouczać roztropnie wiernych o sakramencie małżeństwa i o przeszkodach do jego zawarcia³. Ponadto, duszpasterze musieli mieć moralną pewność, że nic nie stoi na przeszkodzie do ważnego i godziwego zawarcia małżeństwa⁴. Kodeks piobenedyktyński podejmował zagadnienie przygotowania do małżeństwa w czterech artykułach: dochodzenie przedślubne, pouczenie nowożeńców, zapowiedzi oraz dopuszczenie do ślubu.

1.1. Dochodzenie przedślubne

Duszpasterz zobowiązany był w odpowiednim czasie przed ślubem przeprowadzić dochodzenie celem stwierdzenia, czy nie zachodzą przeszkody do ważnego i godziwego zawarcia małżeństwa. Obowiązek ten ciążył na proboszczu, któremu przysługiwało prawo asystowania przy ślubie, a więc na proboszczu, w którego parafii strona lub strony posiadały zamieszkanie stałe lub tymczasowe, względnie miesięczny pobyt, albo też w którego parafii strony aktualnie przebywały, jeżeli chodzi o tułaczy. Obowiązek ten powinien proboszcz spełnić osobiście i obowią-

³ „Parochus ne omittat populum prudenter erudire de matrimonii sacramento eiusque impedimentis”. *Codex Iuris Canonici 1917*, Madrid 1952 [dalej: CIC 1917], kan. 1018. Por. J. Gręźlikowski, *Przed nami małżeństwo*, Włocławek 2002, s. 5-11; *Przygotowanie do małżeństwa*, red. Wł. Szewczyk, Warszawa 1993, s. 7-8.

zywał go *sub gravi*. Od tego obowiązku nie zwalniała go nawet moralna pewność, że ważnemu i godziwemu zawarciu małżeństwa nic nie stoi na przeszkodzie. Dochodzenie przedślubne należało przeprowadzić zasadniczo przed wygłoszeniem zapowiedzi. Pytania według kwestionariusza należało zadawać każdemu z narzeczonych z osobna, roztropnie, z zachowaniem zasad przyzwoitości. Należało zapytać narzeczonych, czy nie są związani jakąś przeszkodą, czy do ślubu przystępują dobrowolnie oraz czy znają dostatecznie prawdy wiary⁵.

Proboszcz był zobowiązany zażądać od narzeczonych różnego rodzaju dokumentów stwierdzających, że nie zachodzą żadne przeszkody do ważnego i godziwego zawarcia małżeństwa. Jeżeli narzeczeni otrzymali chrzest w innej parafii, proboszcz powinien od nich żądać metryki chrztu. W przypadku zawarcia małżeństwa z osobą nieochrzczonej za dyspensą od przeszkody różnej religii, metrykę przedkładała tylko strona katolicka⁶. Oprócz świadectwa chrztu, zależnie od okoliczności, należało zażądać przedłożenia jeszcze innych dokumentów, jak: świadectwo zgonu współmałżonka, autentyczny reskrypt dyspensy od małżeństwa ważnego, lecz niedopełnionego, definitywny wyrok orzekający nieważność poprzedniego małżeństwa, wreszcie zaświadczenie o złożeniu przez współmałżonka uroczystej profesji zakonnej wraz z orzeczeniem sądu kościelnego o niedopełnieniu małżeństwa⁷. W przypadku, kiedy proboszcz podejrzewał, że jakieś przeszkody istnieją i nie zostały ujawnione, powinien przesłuchać świadków. Mieli to być ludzie znani proboszczowi i powinno ich być przynajmniej dwóch⁸.

1.2. Pouczenie nowożeńców

Zgodnie z kan. 1033 CIC 1917, proboszcz zobowiązany był pouczyć narzeczonych – odpowiednio do ich stanu – o świętości sakramentu małżeństwa, o wzajemnych obowiązkach małżonków oraz o ich obowiązkach względem po-

⁴ „Antequam matrimonium celebretur, constare debet nihil eius validae ac licitae celebrationi obsistere”. CIC 1917, kan. 1019 § 1.

⁵ „Tum sponsus tum sponsam etiam seorsum et caute interroget num aliquo detineantur impedimento, an consensum libere, praesertim mulier, praestent, et an in doctrina christiana sufficienter instructi sint, nisi ob personarum qualitatem haec ultima interrogatio inutilis appareat”. CIC 1917, kan. 1020 § 2.

⁶ „Nisi baptismus collatus fuerit in ipso suo territorio, parochus exigit baptismi testimonium ab utraque parte, vel a parte tantum catholica, si agatur de matrimonio contrahendo cum dispensatione ab impedimento disparitatis cultus”. CIC 1917, kan. 1021 § 1.

⁷ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, Opole 1958, s. 169.

⁸ Przesłuchanie świadków ma zmierzać do ustalenia miejsca zamieszkania narzeczonych oraz wykazania, czy nie są związani jakąś przeszkodą, czy małżeństwo zawierają dobrowolnie, czy zamierzają zawrzeć małżeństwo zgodnie z nauką Kościoła, bez intencji lub warunków sprzecznych z istotą małżeństwa; jeżeli narzeczeni nie są pełnoletni: czy rodzice zgadzają się na to małżeństwo, a jeżeli nie, to dlaczego. Por. F. Bączkiewicz, *Prawo Kanoniczne...*, s. 168.

tomstwa⁹. Przy tym pouczeniu należało zwrócić uwagę narzeczonym na wielką godność sakramentu małżeństwa i na usposobienie, z jakim mają do niego przystępować. Należało także przypomnieć o obowiązkach, jakie wynikają z małżeństwa, czyli o wzajemnej miłości i szacunku, wierności małżeńskiej, opiece męża nad żoną, posłuszeństwie żony względem męża, by chrzest ich dzieci odbył się jak najszybciej po ich urodzeniu oraz o chrześcijańskim ich wychowaniu od najmłodszych lat. Proboszcz powinien zapytać narzeczonych także, czy przyjęli sakrament bierzmowania, jak również zachęcić ich do spowiedzi i komunii świętej¹⁰.

1.3. Zapowiedzi

Zapowiedzi były ogłoszeniem o mającym się odbyć ślubie w celu wykrycia ewentualnych przeszkód małżeńskich. Miały one być głoszone przed każdym zamierzonym małżeństwem¹¹ i miał je wygłosić własny proboszcz narzeczonych. Należało je wygłosić przez trzy bezpośrednio po sobie następujące niedziele lub święta nakazane prawem powszechnym lub partykularnym. Wskazane było, aby te trzy dni świąteczne były oddzielone dniem powszednim. Zapowiedzi powinny być wygłoszone w kościele parafialnym, podczas uroczystej Mszy św. lub innego nabożeństwa, na które wierni gromadzili się licznie¹². Dla słusznej przyczyny, ordynariusz miejsca mógł udzielić dyspensy od głoszenia zapowiedzi i to nawet od tych, które należałoby głosić w obcej diecezji. Właściwym do udzielenia dyspensy był ordynariusz miejsca narzeczonych. Jeżeli było ich dwóch, to ten spośród nich miał prawo dyspensowania, na którego terytorium ślub miał się odbyć: a którykolwiek z nich, jeżeli ślub miał się odbyć poza obrębem ich diecezji¹³. Przyszłe małżeństwo należało zapowiedzieć w języku ojczystym, wyraźnie, z podaniem imienia, nazwiska, nazwiska rodzowego, miejsca zamieszkania obojga narzeczonych, imion i nazwisk ich rodziców, kolejnym numerem zapowiedzi,

⁹ „Ne omittat parochus, secundum diversam personarum conditionem, sponsos docere sanctitatem sacramenti matrimonii, mutuas coniugum obligationes et obligationes parentum erga prolem; eosdemque vehementer adhortetur ut ante matrimonii celebrationem sua peccata diligenter confiteantur, et sanctissimam Eucharistiam pie recipiant”. CIC 1917, kan. 1033.

¹⁰ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, s. 170.

¹¹ „Publice a parochis denuntietur inter quosnam matrimonium sit contrahendum”. CIC 1917, kan. 1022.

¹² „Publicationes fiant tribus continuis diebus dominicis aliisque festis de praecepto in ecclesia inter Missarum sollemnia, aut inter alia divina officia ad quae populus frequens accedat”. CIC 1917, kan. 1024. Por. W. Orawiecki, *Zaręczyny w tradycji Kościoła powszechnego i współczesnym prawie kanonicznym*, Wrocław 2008, s. 19-25.

¹³ „Loci Ordinarius proprius pro suo prudenti iudicio potest ex legitima causa a publicationibus etiam in aliena dioecesi faciendis dispensare. Si plures sint Ordinarii proprii, ille ius habet dispensandi, in cuius dioecesi matrimonium celebratur; quod si matrimonium extra proprias inaeatur dioeceses, quilibet Ordinarius proprius dispensare potest”. CIC 1917, kan. 1028.

z nadmienieniem, że każdy, kto by wiedział o przeszkodzie, powinien o niej poinformować¹⁴.

Obowiązek powiadamiania o przeszkodach ciążył na wszystkich wiernych. Dotyczył on także wszystkich przeszkód, tak zrywających, jak i wzbraniających, publicznych lub tajnych. Od tego obowiązku był wolny tylko ten, kto o przeszkodzie dowiedział się ze względu na swój urząd i stąd był związany tajemnicą urzędową, np. proboszcz, adwokat, lekarz, akuszerka oraz ten, kto wskutek doniesienia o przeszkodzie słusznie „lękał się szkody dla siebie lub swoich bliskich”, a także ten, kto doniesienie uważał za niepotrzebne wobec starania się narzeczonych o dyspensę¹⁵.

1.4 Dopuszczenie do ślubu

Po przeprowadzeniu dochodzeń i wygłoszeniu zapowiedzi, proboszcz – zanim udzielił ślubu – powinien:

- mieć moralną pewność, że nie istnieją żadne przeszkody do ważnego i godziwego zawarcia małżeństwa;
- zebrać wszystkie potrzebne dokumenty;
- odczekać trzy dni od ostatniej zapowiedzi na ambonie, względnie od upływu terminu obwieszczenia w gablocie parafialnej.

Dochodzenie oraz zapowiedzi mogły zrodzić uzasadnioną wątpliwość lub moralną pewność co do istnienia przeszkód. Jeżeli zachodziło podejrzenie co do istnienia przeszkody, proboszcz zobowiązany był zbadać sprawę dokładnie. W razie trwania wątpliwości nie wolno mu było asystować przy ślubie bez uprzedniego porozumienia się z ordynariuszem miejsca¹⁶. Małoletnich powinien proboszcz poważnie upomnieć, by nie wstępowali w związki małżeńskie bez wiedzy rodziców lub wbrew ich rozumnemu sprzeciwowi. W razie uporczywości nie mógł im udzielić ślubu bez porozumienia się z ordynariuszem miejsca¹⁷. Ponadto, pozwolenie ordynariusza miejsca było potrzebne jeszcze w czterech przypadkach¹⁸:

¹⁴ „Omnes fideles tenentur impedimenta, si qua norint, parrocho aut loci Ordinario, ante matrimonii celebrationem, revelare”. CIC 1917, kan. 1027. Ordynariusz miejscowy może zarządzić, by w obrębie jego terytorium zamiast ustnie głoszonych zapowiedzi ogłaszano na piśmie imiona i nazwiska wstępujących w związki małżeńskie przez publiczne obwieszczenie, przybite na drzwiach kościoła parafialnego lub innego przez osiem co najmniej dni, tak, by w ciągu tych ośmiu dni przypadły przynajmniej dwa dni świąteczne. Por. CIC 1917, kan. 1025.

¹⁵ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, s. 175.

¹⁶ „Parochus rem accuratius investiget, interrogando sub iuramento duos saltem testes fide dignos, dummodo ne agatur de impedimento ex cuius notitia infamia partibus oriatur, et, si necesse fuerit, ipsas quoque partes”. CIC 1917, kan. 1031 § 1.

¹⁷ „Parochus graviter filiosfamilias minores hortetur ne nuptias ineant, insciis aut rationabiliter invitatis parentibus; quod si abnuerint, eorum matrimonio ne assistat, nisi consulto prius loci Ordinario”. CIC 1917, kan. 1034.

¹⁸ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, s. 177-178.

- odstępców od wiary i zapisanych do stowarzyszeń potępionych przez Kościół oraz publicznych grzeszników i notorycznie obłożonych cenzurą, jeżeli nie chcieli się pojednać z Kościołem;
- osób, które wcześniej zawarły ślub cywilny z osobą różną od tej, z którą zamierzały zawrzeć ślub kościelny;
- kobiet, które nie ukończyły 16 roku życia;
- wdów i wdowców, którzy nie mogli przedłożyć świadectwa śmierci swojego współmałżonka.

2. PRZEPISY DIECEZJALNE DOTYCZĄCE FAZY PRZYGOTOWAWCZEJ DO MAŁŻEŃSTWA

Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej sformułował sześć statutów, które bezpośrednio dotyczyły sakramentu małżeństwa. Tematyce tej poświęcona była także *Instrukcja o małżeństwie*, którą także wypracował ten synod. Najpierw ustawodawca partykularny zachęcał duszpasterzy, by kładli szczególny nacisk na ważność i świętość małżeństwa chrześcijańskiego w naukach stanowych, w misjach i kazaniach. W statutach synodalnych biskup nakazał również, by w drugą niedzielę po uroczystości Trzech Króli wygłaszano osobne kazania o świętości tego sakramentu oraz o ważniejszych przeszkodach¹⁹.

Synod w statutach wypowiedział się także na temat pory zawierania małżeństwa oraz przebiegu wesela: „Nowożeńców trzeba zachęcać, aby już po pierwszej zapowiedzi przystąpili do sakramentów świętych i by małżeństwo zawierali w porze przedpołudniowej i to wśród Mszy świętej, podczas której przyjmą wspólnie Komunię świętą i otrzymają błogosławieństwo ślubne. Ich gody weselne niech będą skromne, bez nadużycia trunków, ile można bez muzyki. Zawierane związków małżeńskich późnym wieczorem jest zawsze zakazane”²⁰. Statuty oraz *Instrukcja o małżeństwie* synodu z 1928 roku, mówiąc o fazie przygotowawczej małżeństwa, zawierały wskazówki dotyczące egzaminu przedślubnego, stwierdzenia stanu wolnego, zapowiedzi oraz usunięcia przeszkód małżeńskich.

2.1. Egzamin przedślubny

Celem egzaminu przedślubnego było stwierdzenie, że nie zachodzi żadna przeszkoda do ważnego zawarcia małżeństwa. Taki egzamin przeprowadzał sam proboszcz narzeczonych, tzn. ten, który miał prawo udzielenia ślubu kościelne-

¹⁹ Por. PSDT, stat. 167.

²⁰ PSDT, stat. 168. W stat. 169 jest przyzwolenie, by dla słusznej przyczyny i za pozwoleniem Kurii Biskupiej lub dziekana można było zawierać małżeństwo w porze popołudniowej.

go²¹. Egzamin przedślubny miał na celu także przekonanie się o znajomości zasad religijnych oraz obowiązków małżeńskich u narzeczonych²².

Przy przeprowadzaniu egzaminu należało uwzględnić stopień inteligencji i stanowisko społeczne narzeczonych. W przypadku, gdy posiadali niskie wykształcenie, wystarczyło, gdy proboszcz za pomocą pytań i odpowiedzi narzeczonych na temat prawd wiary i obyczajów koniecznych do zbawienia, wyrobił sobie przekonanie co do ich uświadomienia społecznego. W przypadku, gdy zaliczali się do sfery inteligentckiej, proboszcz powinien posłużyć się rozmową na temat prawd wiary lub potrzeby życia religijnego²³.

Proboszcz powinien także przypomnieć narzeczonym o obowiązku uczciwości nakazującej unikania wszystkiego, co się sprzeciwia naturalnemu porządkowi rzeczy przy wprowadzaniu na świat potomstwa. Dokładniejszych wyjaśnień na ten temat należało udzielić podczas nauk stanowych, a w razie wątpliwości odsyłać do osób kompetentnych, takich jak matka, ojciec, sumienny lekarz, w kwestiach moralnych do spowiednika, który służyłby pytającym wyjaśnieniem i radą²⁴.

Celem godnego przygotowania narzeczonych do przyjęcia sakramentu małżeństwa, proboszcz powinien zobowiązać ich do odprawienia spowiedzi przedślubnej, nawet generalnej. Gdyby jednak narzeczeni nie chcieli przystąpić do spowiedzi świętej, proboszcz nie mógł im ślubu odmówić, chyba że chodziłoby o publicznych grzeszników, czyli osoby, które porzuciły wiarę katolicką (apostaci, heretycy, schizmatycy, wolnomyśliciele) lub naruszają przykazania Boże i kościelne (żyją w konkubinacie lub przez dłuższy czas nie spełniają praktyk religijnych)²⁵.

2.2. Stwierdzenie stanu wolnego

Zanim narzeczeni zawarli związek małżeński, wcześniej musiał być stwierdzony ich stan wolny, tzn. że brak po ich stronie istniejącego związku małżeń-

²¹ Może to być jeden i ten sam proboszcz dla obojga narzeczonych, którzy w jego parafii posiadają stałe miejsce zamieszkania lub proboszcz tej parafii, gdzie narzeczeni jako przechodnie (*vagi*) mają miejsce aktualnego pobytu, tzn. gdzie się zatrzymali w celu wzięcia ślubu (kan. 94 § 2); albo proboszcz własny narzeczonej, jeżeli narzeczeni należą do różnych parafii. W tym przypadku, proboszcz może egzaminować zarówno narzeczoną, jak i narzeczonego, jednak co do przeprowadzenia dochodzenia stanu wolnego i wołania zapowiedzi odniesie się zawsze do proboszcza narzeczonego. Por. *Instrukcja*, s. 181.

²² Wprawdzie, przy wspólnych pouczeniach religijnych w szkole czy w kościele proboszcz ma sporo sposobności do pouczania wiernych o ważności i dostojności sakramentu małżeństwa oraz wypływających z niego obowiązków, ale przed ślubem jest najstosowniejsza pora do odświeżenia i przypomnienia narzeczonym tych prawd. Por. PSDT, stat. 167 § 1.

²³ Por. *Instrukcja*, s. 182.

²⁴ Por. tamże.

²⁵ Por. CIC, kan. 1066.

skiego z osobą trzecią. *Instrukcja* wymieniała następujące środki prawne pozwalające stwierdzić stan wolny narzeczonych:

- osobiste zeznanie samych narzeczonych o ich wolnym stanie oraz o braku jakichkolwiek przeszkód;
- dostarczenie przez nich zaświadczenia o ich chrzcie, względnie potwierdzenia zgonu zmarłego małżonka. W przypadku osoby ochrzczonej w innej parafii, proboszcz egzaminujący musiał zażądać od niej przynajmniej zwykłego zaświadczenia chrztu, wydanego przez urząd parafialny nie wcześniej, jak przed sześcioma miesiącami, zaopatrzonej w marginesową uwagę o stanie wolnym;
- zapowiedzi;
- pomocnicza przysięga narzeczonych lub ich świadków;
- zarządzenie władzy diecezjalnej, podające decyzje w tej sprawie²⁶.

Jeżeli narzeczeni zgłaszali się do swojego proboszcza i zawsze przebywali na terenie jego parafii, to stwierdzenie ich stanu wolnego nie przedstawiało żadnej trudności, gdyż parafialne księgi metrykalne chrztu czy zgonu oraz powszechna opinia parafii lub nawet osobista znajomość ze strony proboszcza mogła dostarczyć dowodów na faktyczny stan rzeczy²⁷. W innych przypadkach proboszcz z narzeczonymi spisywał protokół, w którym umieszczał informacje uzyskane przy pomocy odpowiednich pytań, a odnoszące się do ich personaliów, zawodu, miejsca pobytu poza granicami ich parafii pochodzenia. Taki protokół wraz z opinią proboszcza był dostarczany do Kurii²⁸.

Dla uzupełnienia dochodzeń, ordynariusz mógł zażądać przysięgi manifestacyjnej według formuły: „narzeczony, pouczony uprzednio przez proboszcza o świętości przysięgi, wezwany do prawdomówności oraz przestrzeżony przed karami kościelnymi za popełnienie bigamii, ukłęką przed Ukrzyżowanym, ustawionym pośród dwóch gorejących świec i wobec dwóch świadków, trzymając dwa palce prawej ręki wzniesione w górę, mówi: Ja N.N. przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, w Trójcy Świętej Jedynemu, że według mej najlepszej woli i wiedzy nie pozostaję obecnie w żadnym związku małżeńskim i nie poczuwam się do żadnej przeszkody małżeńskiej, ani kościelnej ani cywilnej. Tak mi dopomóż Bóg i Jego Święta Ewangelia! – całuje otwartą Ewangelię i podpisuje protokół złożonej przysięgi”²⁹.

²⁶ Por. *Instrukcja*, s. 183. Biskup diecezjalny mógł wydać zarządzenia, które dodawałyby jakieś inne środki w tej kwestii.

²⁷ Por. R. Kantor, *Obowiązki proboszcza zawarte w postanowieniach I Synodu Diecezji Tarnowskiej z 1928 roku*, *Analecta Cracoviensia* 41(2009), s. 462.

²⁸ Por. PSDT, stat. 170.

²⁹ *Instrukcja*, s. 183.

2.3. Zapowiedzi

Instrukcja nakazywała, by zapowiedzi były wygłoszone wyraźnie, dobitnie, z wymienieniem nazwisk i imion osób narzeczonych, z podaniem ich parafii urodzenia i zamieszkania, rodziców, stanu bezżennego, względnie wdowiego, z zaznaczeniem dyspensy, z wyliczeniem porządkowego następstwa, z wezwaniem wiernych do powiadomienia proboszcza o znanych im przeszkodach. Informacje, uwłaczające dobrej sławie narzeczonych, powinno się pomijać. Zapowiedzi odbywały się w kościele parafialnym i to *in continuo intra missarum sollemnia*. Mogły być wygłoszone także na nabożeństwach (np. nieszporach), o ile była na nich większa liczba wiernych³⁰.

W dalszej kolejności *Instrukcja* podawała zasady co do parafii, w której mają być wygłoszone zapowiedzi:

- zapowiedzi wygłaszało się w tych parafiach, w których narzeczeni mieli proboszcza własnego;
- w przypadku, gdyby narzeczeni poza parafią własną posiadali miejsce stałego lub tymczasowego zamieszkania lub przebywali w innym miejscu przez okres sześciu miesięcy, wówczas proboszcz powinien o tym fakcie poinformować biskupa i oczekiwać jego zarządzeń³¹;
- jeżeli narzeczony należał do innej parafii, proboszcz narzeczonej, po odbyciu egzaminu wstępnego, odnosił się do proboszcza narzeczonego z wezwaniem do głoszenia zapowiedzi oraz do stwierdzenia stanu wolnego;
- proboszcz narzeczonego wystawiał narzeczonemu *testimonium bannorum*, w którym miał stwierdzić, że wygłosił wszystkie zapowiedzi, względnie, że narzeczony uzyskał dyspensę od zapowiedzi oraz że narzeczony zadośćuczynił zarządzeniom ordynariusza³². Wygłoszone zapowiedzi zachowywały moc prawną przez sześć miesięcy. Ordynariusz mógł zwolnić zainteresowanych od ponownego głoszenia zapowiedzi³³.

2.4. Usunięcie przeszkód małżeńskich

Kolejnym zadaniem proboszcza było pouczenie narzeczonych o istniejących w Kościele przeszkodach oraz poinformowanie o tym, jaki mają wpływ na zawarcie małżeństwa. Jak podaje *Instrukcja*: „Ponieważ nie zawsze można polegać na

³⁰ Por. tamże, s. 184.

³¹ Por. PSDT, stat. 171. Ordynariusz może zarządzić wygłoszenie zapowiedzi w poprzednich parafiach narzeczonych, albo zwolnić z zapowiedzi, albo może wydać odpowiednie zarządzenie co do stanu wolnego narzeczonych.

³² Por. *Instrukcja*, s. 185.

³³ CIC 1917, kan. 1030 § 2.

osobistej relacji narzeczonych, określających stosunek i stopień wzajemnego pokrewieństwa czy powinowactwa, trzeba się zwrócić w tej sprawie do krewnych o zdanie, albo pomóc sobie graficznym nakreśleniem genealogicznego drzewa. Jeżeli budzi się obawa czy między narzeczonymi nie zachodzi jakaś przeszkoda zniesławiająca, należy o niej uczynić wzmiankę do narzeczonych raczej w formie pouczającej instrukcji, a nie pytania, aby oni sami mogli się dorozumieć (sic) o co chodzi i samorzutnie wyjawić przeszkodę przynajmniej *pro foro extrasacramentali*. Jeżeli zaś okoliczności zewnętrzne domagają się wyraźnego o nie pytania, proboszcz winien to uczynić dyskretnie, z każdym osobno i na uboczu, bez żadnej wzmianki publicznej”³⁴.

W przypadku, gdyby podczas rozmowy z narzeczonymi wyszła na jaw jakaś przeszkoda publiczna i pewna, proboszcz powinien wstrzymać się z głoszeniem zapowiedzi, a równocześnie zwrócić się do ordynariusza o stosowną dyspensę. Gdyby jednak rozpoczęto już zapowiedzi, nie powinien przerywać ich dalszego głoszenia, tylko poprosić o dyspensę. Jeżeli przeszkoda okazała się tajna, można było głosić zapowiedzi i równocześnie zwrócić się *tecto nomine* do ordynariusza lub do Penitencjarii Apostolskiej. Proboszcz winien zwrócić także uwagę na przeszkody cywilne, ponieważ Kościół uważał przestrzeganie przeszkód cywilnych za potrzebne ze względu na dobro nowożeńców i ich potomstwa, a duszpasterze nie powinni ich pomijać bez wiedzy ordynariusza³⁵.

Zgodnie z *Instrukcją*, w prośbie o dyspensę należało podać wyraźnie i czytelnie imię i nazwisko narzeczonych, stan, wiek, zawód, zamieszkanie; określić szczegółowo przeszkodę z uwzględnieniem wszystkich okoliczności wymaganych do udzielenia dyspensy; przy pokrewieństwie, powinowactwie, publicznej przyzwoitości przedstawić graficznie drzewo genealogiczne, uwydatniając graficznie te wszystkie osoby, przez które biegnie linia genealogiczna; przytoczyć należycie przyczyny, odpowiednie do udzielenia dyspensy. Do ważności dyspensy potrzeba było odpowiedniej, rzeczywistej przyczyny. Dlatego, zanim duszpasterz rozpoczął staranie o dyspensę, powinien był upewnić się: czy przyczyny przytoczone przez narzeczonych rzeczywiście istniały; czy odpowiadały wymaganiom kanonicznym³⁶. Instrukcja poucza, że prośbę o dyspensę powinien pisać zawsze proboszcz, „by nie narażać parafian na szukanie pomocy u pokątnych pisarzy lub na daremne koszta jazdy do Tarnowa, gdyż ustnych próśb Kuria Biskupia nie przyjmuje”³⁷.

Dokumenty przewidywały opłatę (takse) za wydanie dyspensy. Na ten temat *Instrukcja* pisze: „Kongregacja Konsystorialna przepisuje: «Quod spectat ad di-

³⁴ *Instrukcja*, s. 185.

³⁵ Por. tamże, s. 186.

³⁶ Por. tamże.

³⁷ Tamże.

spensationes et sanationes matrimoniales consedendas, curet Ordinarius, ut nupturientes, qui pares solvendo inveniantur, aequam et congruam oblationem iuxta praxim apud Curiam legi time inlitam persolvant». Narzeczeni mają przeto obowiązek, o ile nie należą do ludzi prawdziwie ubogich, uiścić kwotę odpowiednią do ich stanu i majątku, którą według przyjętej u nas praktyki ustala proboszcz, zaznacza w podaniu o dyspensę i odsyła do Kurii³⁸.

Dokumenty poruszały też problem małżeństw mieszanych wyznaniowo. Obowiązkiem proboszcza było pamiętać, że takie małżeństwo Kościół jedynie toleruje i powinien dołożyć wszelkich starań, aby parafianina swego odwieść od takiego związku. Gdy te starania okazały się bezskuteczne, powinien poprosić o dyspensę z podaniem ważnej przyczyny. Proboszcz w takim przypadku miał odebrać od nowożeńców przyrzeczenie: od strony akatolickiej, że współmałżonkowi katolickiemu nie będzie grozić z jej strony żadne niebezpieczeństwo utraty wiary, zaś od obydwu stron, że przyszłe potomstwo zostanie ochrzczone i wychowane w wierze katolickiej. W dalszej kolejności *Instrukcja* podaje formułę przysięgi przed zawarciem małżeństwa mieszanego: „Katolik przysięga: «Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, że zamierzone małżeństwo z N.N. zawrę tylko w Kościele katolickim, że wszystkie dzieci z naszego małżeństwa dam w Kościele katolickim ochrzcić i że je wychowam w zasadach religii katolickiej». «Obydwoje przyrzekamy, że na wypadek śmierci jednego z nas, małżonek pozostały przy życiu obietnicy co do katolickiego wychowania dzieci święcie dochowa». (Imię i nazwisko) Innowerca przyrzeka: «Przyrzekam, że swojej przyszłej żonie (małżonkowi) nigdy nie będę stawiał przeszkód w wykonywaniu praktyk religijnych. Oświadczam, że na treść przysięgi złożonej przez moją narzeczoną (narzeczonego) w zupełności się zgadzam i najsumienniej do niej się zastosuję». (Imię i nazwisko) Następuje data, podpisy proboszcza i dwóch świadków³⁹.

Ostatnią kwestią, jaką omawiał Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej w sprawie przygotowania do zawarcia związku małżeńskiego, była przeszkoda węzła małżeńskiego. Chociażby przy egzaminie przedślubnym okazało się, że pierwsze małżeństwo jest nieważne z jakiegokolwiek powodu kanonicznego, nie można było jeszcze dopuścić do ślubu, dopóki nieważność pierwszego małżeństwa nie została stwierdzona prawidłowo i niewątpliwie. Statuty podają, iż takie stwierdzenie mogło oprzeć się na dwóch dokumentach: „1. Pierwsze małżeństwo przedstawia się jako nieważne z jakichkolwiek powodów kanonicznych (wyrok sądu duchownego, małżeństwo tylko cywilnie zawarte). W tym przypadku proboszcz zawsze odniesie się do Kurii i oczekiwać będzie decyzji ordynariusza. 2. Pierwsze małżeństwo zostało rozwiązane przez śmierć małżonka. W tym wypadku pro-

³⁸ Tamże, s. 191.

³⁹ Tamże, s. 192.

boszcz zażąda przedłożenia metryki śmierci małżonka, wystawionej przez urząd kościelny. Jeśli przedłożona metryka budzi obawę co do swej autentyczności albo metryka śmierci pochodzi z urzędu cywilnego, proboszcz przedłoży ją Kurii i oczekiwać będzie dalszych zarządzeń ordynariusza. Jeżeli strona nie może dostarczyć świadectwa śmierci małżonka, proboszcz zwróci się do Kurii z prośbą o kanoniczne przeprowadzenie stwierdzenia śmierci i nigdy nie da ślubu, dopóki nie otrzyma orzeczenia: *nubar*⁴⁰. Warto jeszcze dodać, że *Instrukcja* podawała, iż do stwierdzenia śmierci współmałżonka nie wystarczył sam fakt jego nieobecności, nawet długotrwałej, ani uznanie za zmarłego przez sąd cywilny, chyba że ordynariusz nadał wyrokowi sądowemu moc prawną także *pro foro canonico*⁴¹.

ZAKOŃCZENIE

Małżeństwo jest instytucją z prawa naturalnego. Pan Bóg, Stwórca wszechrzeczy, chce rozmnożenia się i rozwoju rodzaju ludzkiego. Osiągnięcie tego celu wymaga instytucji małżeństwa, czyli złączenia się mężczyzny i kobiety w wyłączną i nierozzerwalną społeczność.

Ślub, czyli akt zawarcia małżeństwa, jest to umowa prawna, publiczna, mocą której mężczyzna i kobieta przekazują sobie wyłączne i dozgonne prawo do pożycia małżeńskiego celem zrodzenia i wychowania potomstwa oraz udzielania sobie wzajemnej pomocy. Małżeństwo jednak jest umową szczególnego rodzaju i różni się od innych umów tym, że może być zawarte tylko między jednym mężczyzną i jedną kobietą; jego treść i istotne warunki są z góry określone; nie może być przez wzajemną zgodę stron rozwiązane. Małżeństwo jest umową prawną, dlatego strony zgodnie z wymogami prawa muszą być zdolne do zawarcia małżeństwa, czyli wolne od wszelkich przeszkód, wyrazić zezwolenie na jego zawarcie oraz zachować, przy wyrażaniu zezwolenia, przepisanej formy kanonicznej.

Kościół od samego początku przejawiał wielką troskę o przyszłych małżonków. Stąd też nakładał na duszpasterzy obowiązek przygotowania wiernych do sakramentu małżeństwa. Mając na uwadze fakt, że małżeństwo jest ważnym wydarzeniem w życiu narzeczonych i całej wspólnoty wiernych, czuł się zobowiązany do pasterskiej pomocy ludziom młodym w przygotowaniu ich do małżeństwa. Nic dziwnego, że Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 zobowiązywał duszpasterzy do troski o to, by roztropnie pouczali wiernych o sakramencie małżeństwa i o przeszkodach do jego zawarcia. Tematyka ta znalazła także swoje odbicie w postanowieniach Pierwszego Synodu Diecezji Tarnowskiej. Zawierały one rozpo-

⁴⁰ PSDT, stat. 171.

⁴¹ Por. *Instrukcja*, s. 193.

rządzenia prawne na temat egzaminu przedślubnego, stwierdzenia stanu wolnego, zapowiedzi oraz usunięcia przeszkód małżeńskich. Tak przedstawione – w sposób ramowy – środki, dobrze wykorzystane przez proboszcza, pozwalały mu ważne i godziwie przystąpić do asystowania przy zawieraniu małżeństwa.

PREPARATION FOR MARRIAGE IN THE LIGHT OF THE DOCUMENTS OF THE FIRST SYNOD OF THE DIOCESE OF TARNÓW

Summary

The Church has from the very beginning taken great care of future spouses. Hence, she obligated pastors to prepare them for the sacrament of matrimony. Given that matrimony is a major event in the lives of the betrothed and of the whole community of the faithful, the Church felt obliged to provide young people with pastoral help in preparing for their marriage. No wonder the Code of Canon Law of 1917 binds pastors to take care about prudently instructing the faithful on the sacrament of matrimony and impediments thereto. This subject was also reflected in the resolutions of the First Synod of the Diocese of Tarnów. The documents contain dispositions regarding the examination of the contracting parties, the investigation about the free status, the marriage banns and the removal of impediments to marriage. After these norms have been diligently observed, the pastor can proceed to assist at the marriage in a valid and licit way.

Keywords: Matrimony, impediments to marriage, marriage banns, dispensation

Nota o Autorze: ks. Robert Kantor, kapłan diecezji tarnowskiej, doktor nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego (Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Navarry w Pampelunie), wykładowca prawa kanonicznego i prawa wyznaniowego w UPJPII Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie, wykładowca prawa kanonicznego w Wyższym Seminarium Duchownym w Gródku Podolskim (Ukraina) afiliowanym do Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie. Sędzia Sądu Diecezjalnego w Tarnowie oraz obrońca węzła małżeńskiego w Sądzie Biskupim w Rzeszowie. Członek Stowarzyszenia Kanonistów Polskich. Autor wielu publikacji na temat małżeństwa i rodziny.

Słowa kluczowe: małżeństwo, przeszkody małżeńskie, zapowiedzi, dyspensa